УДК 334. 732 :336

Волкова О.Г.

ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СИСТЕМИ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ

У статті розглянуто поняття фінансивого механізму системи кредитної кооперації, відмічено його переваги та недоліки. Визначено складові фінансового механізму системи кредитної кооперації та досліджено їх роль у забезпечення ефективного розвитку системи кредитної кооперації України.

In the article the concept of financial mechanism of the credit cooperation system are considered, it is marked his advantages and failings. The constituents of financial mechanism of the credit cooperation system and their role in providing of effective development of the system credit cooperation of Ukraine are certain.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кредитні спілки – специфічні фінансові посередники, оскільки працюють на фінансовому ринку виключно для населення України шляхом перерозподілу коштів населення між різними категоріями: вкладниками та позичальниками. Внаслідок цього, фінансова стабільність кредитних спілок набуває соціального значення. Фінансова стабільність кредитних спілок прямо залежить від рівня їх фінансового забезпечення, від їх здатності своєчасно та у повному обсязі виконувати фінансові зобов'язання. Досягнення вказаних цілей не можливо без ефективного фінансового механізму системи кредитної кооперації, тобто такого механізму, який би забезпечив фінансову стійкість центральних інституційних елементів системи кредитної кооперації – кредитних спілок. В таких умовах особливого значення набуває забезпечення відповідною теоретичною базою щодо визначення форм та методів організації фінансових відносин, направлених на створення у достатньому обсязі фондів фінансових ресурсів системи кредитної кооперації та їх ефективне використання.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років, які стосуються обраної проблеми, свідчать про наявність теоретичного комплексного аналізу природної сутті кредитних спілок та кредитної кооперації, оцінки ризиків кредитних спілок, а також забезпечення фінансової підтримки їх діяльності. Динамічний розвиток кредитних спілок України підштовхує науковців до розробці теоретичних положень щодо кредитної кооперації як системного об'єкту.

Дослідженню природи кредитних спілок, системи кредитної кооперації присвячено багато наукових праць, зокрема, М. Туган-Барановського, О. Чаянова, В. Гончаренко, В. Гриб, Л. Негребецької, Р. Коцовської, О. Дорош, А. Пожар.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасні умови діяльності національних установ кредитної кооперації істотно змінюються, їх динамічний кількісний розвиток об'єктивно вимагає фінансової інтеграції цих установ, створення механізмів фінансової безпеки, що потребує нового наукового аналізу та рекомендації, а існуючі наукові розробки потребують подальшого вдосконалення та доопрацювання з врахуванням економічних змін. Що стосується фінансового механізму системи кредитної кооперації, то в працях вчених – економістів розглядається лише загальне поняття механізму функціонування кредитної кооперації, як сукупності двох систем – системи матеріального стимулювання кооперативної діяльності та системи правління, які діють як єдине ціле [1 с.77; 2, с.24]. Разом з тим, фінансова природа кредитної кооперації зумовила формування самодостатнього фінансового механізму системи кредитної кооперації. Отже, розгляд даного поняття та визначення його складових надасть можливість розкрити потенційні можливості системи кредитної кооперації до акумуляції фінансових ресурсів та їх перерозподілу .

Мета статті. Визначення поняття фінансового механізму системи кредитної кооперації та дослідження особливостей його складових.

Виклад основного матеріалу дослідження. Багаторічна світова практика діяльності кредитної кооперації показала, що вона розвивалась зі створення окремих кредитних товариств і сформувалась в цілісну систему. На нашу думку, система кредитної кооперації складається з декількох елементів: фінанси кредитних кооперативів різного рівня, фінанси асоціацій, фінанси сервісних установ та фінанси установи стабілізації та фінансового оздоровлення кредитних кооперативів та гарантування вкладів, які розрізняються між собою за сферою призначенні, джерелами формування та використання їх фінансових фондів.

Всі складові системи кредитної кооперації мають взаємодіють між собою через єдиний фінансовий механізм, який направлений на фінансове забезпечення та економічний і соціальний розвиток кредитних кооперативів.

Класичним визначенням поняття фінансового механізму в теорії фінансів є визначення його як сукупності видів, форм та методів фінансових відносин, пов'язаних із створенням та використанням фондів фінансових ресурсів.

У зв'язку з відсутністю визначення складу фінансового механізму системи кредитної кооперації, звернемося до визначення складу фінансово-кредитного механізму системи споживчої кооперації, наданого О. Гриценко [2, с.18]. Зокрема, вченим визначено, що фінансово-кредитний механізм базується на двох фінансових методах: фінансово-кредитне забезпечення та фінансово-кредитне регулювання. При цьому, фінансово-кредитне забезпечення здійснюється шляхом самофінансування, кредитування та цільового фінансування через комерційний банк, страхову компанію та фінанси підприємств споживчої кооперації. Фінансово-кредитне регулювання здійснюється шляхом управління фінансово-кредитними ресурсами апаратом управління фінансами на правових засадах та на підставі принципів організації фінансів підприємства (самостійність, відповідальність за підсумки господарської діяльності, самоокупність, фінансове планування, створення резервних фондів, фінансову дисципліну, наявність власних та залучених коштів).

На нашу думку, упущенням такого визначення складу фінансово-кредитного механізму є відсутність цілої групи фінансових інструментів, за допомогою яких здійснюється і фінансово-кредитне забезпечення, і фінансово-кредитне регулювання. Крім того, на нашу думку, є доцільним виділити, поряд з фінансовим забезпеченням та фінансовим регулюванням, такі окремі фінансові методи як фінансове планування, фінансове управління, фінансовий контроль.

Розглядаючи такий склад фінансового механізму стосовно системи кредитної кооперації, слід зазначити, що забезпечення фінансової стійкості фінансової діяльності системи кредитної кооперації здійснюється саме за допомогою таких фінансових інструментів як фінансові показники та нормативи, ліміти та резерви, відрахування та членські внески, бюджетування, страхування вкладів, фінансові важелі (стимули та санкції), які набувають особливого значенням в аспекті забезпечення фінансової стійкості системи кредитної кооперації. Зокрема, за допомогою фінансових показників та нормативів, бюджетування, здійснюється аналіз поточної та планування майбутньої діяльності щодо необхідних об'ємів фондів фінансових ресурсів, визначення конкретних джерел їх формування та приоритетних напрямів їх використання. Це надає можливість не тільки визначити стан фінансового забезпечення кредитних кооперативів, а й виявити тенденції у їх розвитку. За допомогою лімітів, резервів та відрахувань формуються резервні фонди грошових коштів як на рівні системи кредитної кооперації (централізовані фонди ліквідності, гарантійний фонд), так і на рівні кожного кредитного кооперативу (резервний фонд, резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок) для підтримки платоспроможності та ліквідності кредитних кооперативів.

Членські внески – основний фінансовий ресурс кредитних кооперативів, який породжують специфічні фінансові відносини між кредитними кооперативами та їх членами. Цілком слушним, на наш погляд, є для кредитних кооперативів теза О. Гриценко відносно

членських внесків споживчих товариств: «вони пов'язані з кооперуванням населення; матеріальним і економічним стимулюванням подальшого нагромадження пайового капіталу; матеріальною відповідальністю за зобов'язаннями споживчого товариства; матеріальним стимулюванням членів споживчого товариства тощо» [2, с.17]. Додамо до цього ще й породження членськими внесками солідарної відповідальності членів за фінансовий стан кредитного кооперативу та кінцевий фінансовий результат його діяльності [3, с.262].

Страхування вкладів це специфічний фінансовий інструмент, завдяки якому кредитні кооперативи, мають інструмент підвищення рівня довіри до себе з боку своїх вкладників. Як наслідок, кредитним кооперативам довіряють вклади на довготривалий термін, завдяки чому збільшуються обсяги їх залучення та можливість здійснення довгострокового інвестування. Крім того, завдяки існуванню механізмів гарантування вкладів забезпечується стабільність всієї системи кредитної кооперації, і, як наслідок, забезпечення соціальної стабільності суспільства у випадку банкрутства кредитних кооперативів.

Серед переліку фінансових інструментів не випадково не зазначені податки, оскільки діяльність кредитних кооперативів є неприбутковою. Кредитні кооперативи не є благодійними організаціями і у процесі своєї діяльності отримують дохід. Разом з тим, характер цього доходу відрізняється від доходу комерційного підприємства. «Він є лише заощаджена членами товариства частина витрат останніх» [4, с.80].

Узагальнюючий аналіз існуючих досліджень неприбуткового характеру діяльності кредитних кооперативів дозволяє зробити наступні висновки щодо обґрунтування збереження неприбутковості кредитної кооперації.

По-перше, як зазначає А. Пожар, «кредитна спілка є замкненою системою, в якій циркулюють лише кошти її членів. При цьому кошти із-зовні не залучаються, і навпаки, зароблені кошти не залишають системи» [5, с.59-60].

По-друге, власники кредитних кооперативів є одночасно й їх клієнтами, отже вони не прагнуть до максимізації прибутку, їх мета – отримати найбільш дешеві та якісні фінансові послуги, задоволення від фінансових послуг кредитних кооперативів. «Мета діяльності кредитної спілки в ринковій економіці – отримання позитивного кінцевого фінансового результату в розмірі, необхідному для забезпечення господарсько-фінансової стабільності і розвитку» [6, с.62].

Із другого тезису випливає третій: можливість надання кредитними кооперативами послуг за ціною, наближеної до собівартості.

По-четверте, розподіл отриманого доходу відрізняється від розподілу доходу в комерційному підприємстві. В першу чергу, кошти розподіляються на формування резервних фондів (резервний фонд, резерв забезпечення покриття не повернених кредитів тощо), і в останню чергу, кошти направляються на виплату процентів за пайовими вкладами членам.

На Конгресі Міжнародного кооперативного альянсу у 1969 році було надано рекомендації щодо заміни терміну «прибуток» на «економічні результати» [7, с.36].

На нашу думку, неприбутковість кредитних кооперативів є стимулом розвитку кооперативного сектору фінансового ринку. При цьому, неприбутковість є проявом кооперативної природи кредитних кооперативів. Щодо кооперативної природи кредитної кооперації, як справедливо зазначили автори учбового посібника «Кредитні спілки. Теорія та практика» під загальною редакцією Д.Г. Плахотной [8, с.86]:

- діяльність кредитних кооперативів направлена на здійснення фінансової взаємодопомоги, а не на отримання прибутку;
- завданням кредитної спілки є забезпечення надійності та стійкості використання фінансових ресурсів, яке переважує завдання максимізації доходу;
- кооперативна природа кредитної спілки зумовлює замкненість фінансового обороту всередині системи, спів падання дебіторів та кредиторів, що породжує особливий вид ризиків.

Ці особливості діяльності кредитної спілки відбиваються на фінансових методах фінансового механізму всієї системи кредитної кооперації (Табл.1).

Таблиця 1.

Особливості фінансових методів фінансового механізму системи кредитної кооперації

№п/п	Вид фінансового методу	Зміст фінансового методу	Особливість фінансового методу
1.	Фінансове планування	- визначення потенційно необхідного кредитному кооперативу об'єму фінансових ресурсів; - визначення виду джерела, яке буде задіяне для отримання фінансових ресурсів з переліку можливих та доступних; - визначення об'ємів здійснення активних операцій з переліку можливих - визначення вартості фінансових послуг	Розробка фінансового плану (бюджету) з дотримання умов щодо забезпеченості фінансової стійкості кредитних спілок та доступності населення до фінансових послуг кредитного кооперативу
2.	Фінансове управління	- формування та використання фондів фінансових ресурсів; - визначення напрямів фінансових потоків відповідно з цілями кредитної кооперації	необхідність дотримання збалансованості інтересів позичальників та вкладників: встановлення доступних розмірів процентних ставок за кредитами та ринково вигідних - за вкладами
3.	Фінансове регулювання	- підтримання фінансової стійкості; -у разі фінансової неплатоспроможності – виплата страхових платежів вкладникам	- необхідність дотримання фінансових нормативів поряд дотримання інтересів членів кредитних спілок (вкладників та позичальників) - обмеженість у складі активних та пасивних операцій кредитних спілок
4.	Фінансове забезпечення	- отримання найбільшої вигоди його членами від фінансової діяльності кооперативу, шляхом зменшення витрат або збільшення їх доходу ; - створення механізмів фінансового оздоровлення кредитних кооперативів та гарантійних виплат по вкладам	- основним фінансовим ресурсом кредитних кооперативів, джерелом формування їх резервів виступають членські внески ; - самофінансування та кредитування виступають ядром фінансового забезпечення оскільки кредитні кооперативи функціонують на засадах взаємного кредиту: акумуляція кредитними кооперативами грошових коштів своїх членів та перерозподіл між ними цих коштів шляхом кредитування, а також перерозподіл мобілізованих коштів між самим кредитними кооперативами різного рівня шляхом

			кредитування. - обмеженість напрямків інвестиційної діяльності : розміщення вільних коштів на депозитних рахунках банківських установ та об'єднаної кредитної спілки або придбання державних цінних паперів або паїв кооперативних банків.
5.	Фінансовий контроль	- забезпечення дотримання кредитними кооперативами фінансових нормативів, правил здійснення фінансової діяльності, використання фінансових ресурсів виключно в інтересах членів.	- контроль здійснюється самими членами кредитних кооперативів, які одночасно є їх клієнтами; - здійснення контролю фінансово-господарської діяльності шляхом проведення обов'язкового незалежного аудиту;
			- виконання окремих функцій державного регулятора покладається на всеукраїнську асоціацію кредитних спілок України, тобто на інститут самої системи кредитної кооперації; - здійснення пруденційного нагляду державним регулятором.

Узагальнюючи здійсненний у таблиці аналіз фінансових методів, можна зазначити, що особливості фінансових методів проявляються у формуванні та використанні фондів фінансових ресурсів, фінансуванні власних витрат, інвестуванні тимчасово вільних коштів. Ефективне використання вище вказаних фінансових методів забезпечує своєчасність створення та використання фондів фінансових ресурсів у максимально можливому обсязі, наслідок чого є забезпечення фінансової стійкості системи кредитної кооперації, стале фінансове функціонування та зростання інститутів системи (рис.1).

Дослідники кооперації визначають фінансову стійкість як один з показників ефективної діяльності кредитної кооперації, від стану якої "залежить ступінь довіри населення – потенційного вкладника" [2, с.47].

В основі фінансової стійкості системи кредитної кооперації лежать такі ключові поняття як ліквідність та платоспроможність, які досягаються шляхом підвищення рівня капіталізації системи, мінімізації ризиків у фінансовій діяльності, збалансованості та якісності активів та пасивів кредитних кооперативів. Критерієм фінансової стійкості кредитного кооперативу є дотримання ним встановлених фінансових нормативів, лімітів, формування резервних фондів, здійснення своєчасних страхових відрахувань.

Важливою складовою фінансового механізму системи кредитних спілок виступає організаційна структура, яка безпосередньо реалізовує фінансові методи за допомогою фінансових інструментів та правове забезпечення. Організаційна структура – це інституційні елементи системи, які визначені, зокрема в Україні, Концепцією розвитку системи кредитної кооперації: кредитні спілки, об'єднанні кредитні спілки, кооперативні банки, ліги (асоціації), установи сервісної інфраструктури тощо.

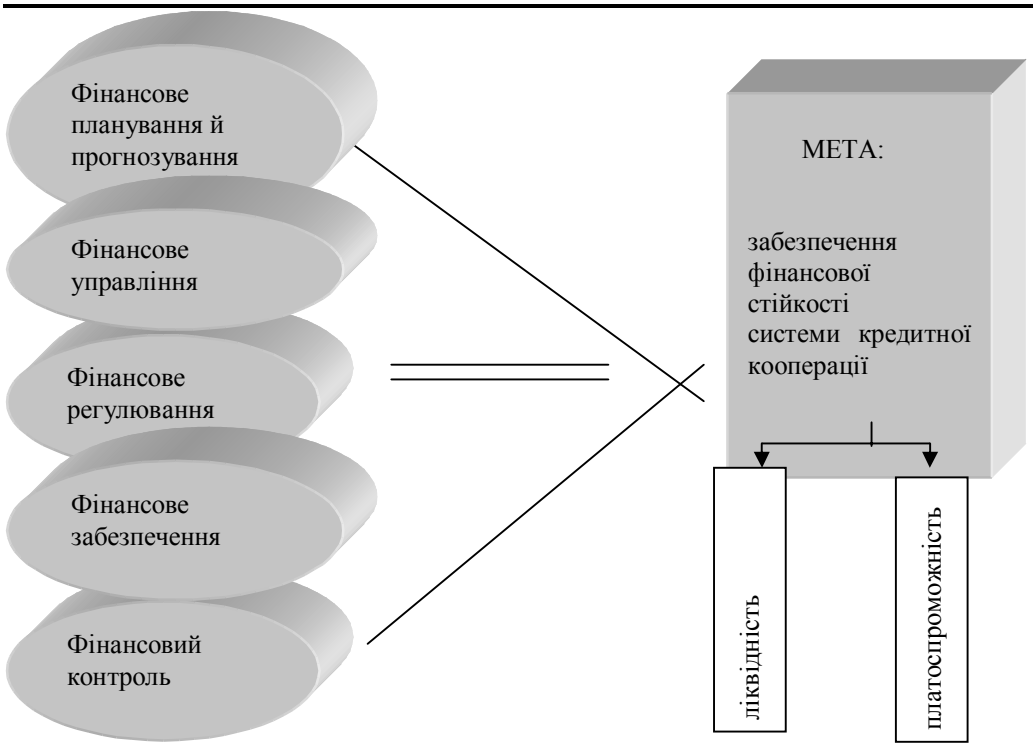

Рис.1. Фінансові методи системи кредитної кооперації

На підставі викладеного, на нашу думку, фінансовий механізм системи кредитної кооперації можна визначити як сукупність видів, форм та методів фінансових відносин по створенню та використанню фондів фінансових ресурсів інститутів системи з метою забезпечення стабільного функціонування та розвитку системи кредитної кооперації.

Висновки та перспективи подальших розробок. На нашу думку, система кредитної кооперації сформувала свій специфічний фінансовий механізм діяльності, який, має забезпечити фінансову стабільність кредитних спілок та задоволення потреб їх членів у фінансових послугах. При цьому, фінансові методи фінансового механізму відзначаються певними особливостми, які обумовлюються кооперативною природою установ кредитної кооперації – кредитних спілок.

Література

1. Файн Л.Е. Отечественная кооперация: исторический опыт: Учебник. – Иваново; ПРЕС. – 1994, 276 с.
2. Гриценко О. І. Фінансові взаємовідносини кредитної та споживчої кооперації. – Суми: Довкілля, 2004. – 67 с.
3. Бабенко С.Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці: Монографія. – Київ: Наукова удмка, 2004. – 332 с.
4. Туган-Барановский М.І. Социальные основы кооперации: Монография. – М.: Экономика, 1989. – 496 с.
5. Пожар А.А. Економічні та організаційні особливості розвитку кредитної кооперації в Україні: Дис... д-ра екон. наук: 08.00.04. – Полтава., 2007. – 250 с.
6. Негребецька Л. А. Економіко-математичне моделювання діяльності кредитних спілок: Дис... д-ра екон. наук: 08.03.02. – К., 2002. – 172 с.
7. Юргелевич С. Кооперативні банки // Економіка, фінанси, право. – 2001. – №2. – С. 34-37.